

Aluljáró helyett emberi körülmények

Egy program elemzése és tanulságai

A magyarországi hajléktalanság rendszerváltás utáni felszínre bukkanása kezdetben nagy erőt mozgatott meg, hiszen sem kialakult intézményrendszer, sem ahhoz kapcsolódó jogszabályok nem voltak. Az első időszakra jellemző intézmények kialakulása és az azokat követő és jóváhagyó jogszabályi változások után azonban megakadni látszott a hajléktalanság kérdésének megoldása, csupán az ellátási férőhelyek száma növekedett. A kezdeti eufória után egyértelművé vált, hogy ez nem olyan probléma, amelyet rövid idő alatt meg lehet oldani. Az ellátás megmerevedett, és hiába érte kritika mind szakmai, mind más területekről, hiába olvastunk tanulmányokat arról, mit kellene változtatni, nem sok minden történt.

A 2010-es országgyűlési választások után kormányra került erők rendpárti ígéretei, majd a 2010 szeptemberében Budapest főpolgármesterei címét elnyerő *Tarlós István* megnyilatkozásai követ dobta ebbe az állóvízbe. Ő már főpolgármesterei kampányában is azt ígérte: „Komoly és hatékony erőfeszítéseket teszünk a hajléktalan-probléma kezelésére (alapítványokkal, civilszervezetekkel együttműködve, de hatósági eszközökkel is), a közterületi koldulás, italozás... jelentős visszaszorítására.”¹ Ezt persze sokan nem hitték el, hisz húsz éve változatlan – vagy inkább romló – tendenciát mutatott a hajléktalanok élete az utcákon. Azonban a főpolgármes-

ter szavait tettek is követték, ha nem is olyan mértékben, mint azt kampányában ígérte: meghirdette a Társadalmi Megbékélési Programot, amely konkrétan leírta: az ott élő hajléktalanoknak távoznuk kell bizonyos aluljárókból.²

A HAJLÉKTALANOKKAL KAPCSOLATOS KÖZSZEMLÉLET VÁLTOZÁSA A 2000-ES ÉVEK ELEJÉTŐL

A kilencvenes években a hajléktalanokkal kapcsolatos közpolitikát az empátia és a sürgősség érzete alakította. Ennek mintegy ellentéte az, hogy a 2000-es évektől egyre több olyan helyi jogszabállyal találkozunk, amely megpróbálja ellehetetleníteni a településen való életüket.³

2011. január 7-én a Társaság a Szabadságjogokért negyvenhárom önkormányzat koldulást vagy guberálást tiltó rendeletével kapcsolatban kérte az alkotmányellenesség megállapítását az Alkotmánybíróságtól.⁴ Csak néhány példát említsünk: 2004-ben Kaposvár önkormányzata rendeletben tiltotta meg a néma koldulást a belvárosban.⁵ Ugyanígy tett Szeged önkormányzata 2005 februárjában. Ugyancsak ebben az évben lett tilos a koldulás bármilyen formája Budapest XIII. kerületében reggel hat és este tíz óra között. 2010 tavaszától Pécsen is tilos a koldulás a belvárosban, az Európa Kulturális Program rendezvénysorozatra hivatkozva. De nem-

1 A Nemzet fővárosa: biztonság, esély, rend, szolidaritás. *Tarlós István Budapest-programja*, 2010, 34. ■ 2 *Tarlós még decemberben megtisztítaná a hajléktalanoktól az aluljárókat.* http://hirszerzo.hu/hirek/2010/11/3/20101103_tarlos_aluljarok_hajlektalan (Az internetes hivatkozások utolsó letöltésének időpontja: 2012. április 3.) ■ 3 Lásd 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról; 1999. évi LXIX. törvény a szabálysértésekről, a végrehajtásáról szóló 11/2000. (II. 23.) BM-rendelettel egységes szerkezetben; 1/2000. (I.7) SZCSM-rendelet a személyes gondoskodást nyújtó intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről; 2010. évi CXVI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény, valamint az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény módosításáról. Oross Jolán: A hajléktalanság kezelése Magyarországon. In Somorjai Ildikó: *Kézikönyv a szociális munka gyakorlatához*. Budapest, 2001, Szociális Szakmai Szövetség. ■ 4 *Büntethető-e a szegénység? Alkotmánybírósághoz fordultunk.* <http://tasz.hu/en/comment/1467> ■ 5 Kaposvár: kiltított koldusok. *Népszabadság*, 2004. november 10.

csak nagyvárosokban vannak ilyen esetek: Balatonakali községben például tilos „a hulladékgyűjtő edények tartalmának válogatása”.

Másik eszköz a hajléktalanok távoltartására az olyan utcai bútorok alkalmazása, amelyek alkalmatlanok arra, hogy tartósan pihenjen, esetleg fekdődjön rajtuk valaki. Ezeknek egyre több változatával találkozunk Budapest közterein: az V. kerületben közepén karfával választották el a padokat, a VIII. kerületben, a Corvin mozinál a futurista alakzatú „padok” is ilyenek.

A legszembetűnőbb hajléktalanellenes intézkedések azonban azok, amelyek kitiltanak őket valamely közterületről. Budapest hajléktalanokkal kapcsolatos híreit olvasva gyakran találkozunk azzal, hogy egyes kerületek köztereiről megpróbálják eltávolítani a hajléktalanokat, folyamatosan zaklatva őket, ideiglenesen otthagyt személyes dolgaikat szemétként begyűjtve és megsemmisítve.

2006-ban voltak kísérletek a Fővárosi Önkormányzat részéről arra, hogy az idegenforgalomra és a köztisztaságra hivatkozva eltávolítsák a hajléktalanokat az aluljárókból úgy, hogy erre semmilyen jogszabály nem adott lehetőséget. 2009-ben Újbudán tizenöt „hajléktalanmentes körzetet” jelöltek ki, ahol megtiltották a fedél nélküli emberek tartózkodását.⁶ Ezekre a programokra jellemző, hogy jogszabályi háttérük nincsen, illetve csak ideig-óráig hoznak eredményt: a közterület-felügyelet képviselőinek távozása után a hajléktalanok mindig visszatérnek, mivel nincs más megoldási lehetőségük; komplex szociális rehabilitáció (lakhatási, foglalkoztatási és társadalmi rehabilitáció) nem kapcsolódik ezekhez az intézkedésekhez.

2010 júliusában *Pintér Sándor* belügyminiszter szociális szakmai körökben nagy felháborodást keltett, amikor bejelentette: a közterületeket megtisztítják a „koldusoktól és az ország

hangulatát rontó személyektől”.⁷ Ennek egyik eszköze az országgyűlés által 2010. november 8-án elfogadott 2010. évi CXVI. törvény.⁸ Első tervezetének indoklása szerint célja, hogy fellépjen a hajléktalanok utcán alvása ellen. Már a szeptemberben megjelent tervezet is tiltakozást váltott ki több szociális és jogvédő szervezetnél (A Város Mindenkié, Menhely Alapítvány, Társaság a Szabadságjogokért).⁹ A törvény 6. paragrafusa több ponton is módosítja az épített környezetéről szóló törvény 54. paragrafusát, melyben leírja a közterület rendeltetését, és az attól való eltérés szankcionálására ad lehetőséget.

A jogszabály 2011. január 1-jével lépett hatályba. Ezt követően a főváros 2011 áprilisában módosította a 60/1995. (X. 20.) fővárosi közgyűlési rendeletet, szabálysértéssé minősítve a közterület életvitelszerű használatát.

A rendeletben megjelenik a közterület életvitelszerű használata, ám annak definícióját nem találjuk sehol leírva. Ezen okból felkerestem a Józsefvárosi Szabálysértési Irodát, hogy megkérdezzem a jogalkalmazót, ők mi alapján intézkednek. Egy készséges dolgozótól a következő választ kaptam: amennyiben valaki alszik egy padon, és azt mondja, hogy többször itt töltötte az éjszakáját, az közterületet életvitelszerű lakhatás céljára használ. Ezek alapján azt feltételeztem, hogy szükséges tehát a szabálysértő beismerése, ám erre is megkaptam a választ: ez nem szükséges, hiszen sokakat már korábbról ismernek. Példaként azt hozta fel, hogy „aki már hat éve csövezik a Keletiben...” Összegezve: a jogszabályt hiányosságai miatt a jogalkalmazók kénytelenek szubjektív ítéletük segítségével alkalmazni, ami viszont bizonytalansághoz vezet a jogalkalmazásban.

2011. november 14-én a parlament megszüavazta az 1999. évi LXIX. törvény módosítását, amely kiemelten bünteti a közterületen való

6 Wirth Zsuzsanna: „Embertelen dolognak nevezik majd” – hajléktalanmentes zóna a XI. kerületben. <http://www.origo.hu/itthon/20090605-riport-ujbudarol-hajlektalanok-hajlektalanoktol-vedett-korzetek.html> ■ 7 *Legfeljebb az erdőbe* – hogyan tisztítaná meg Pintér az utcákat a koldusoktól? <http://www.origo.hu/itthon/20100730-pinter-eltakaritana-a-koldusokat.html>; Huth Gergely: Pintér Sándor: Nem ismerem tabutémát. *Magyar Hírlap*, 2010. július 29. ■ 8 2010. évi CXVI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény, valamint az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény módosításáról. ■ 9 A Menhely Alapítvány és a Társaság a Szabadságjogokért véleménye az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény, és a területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény módosításáról szóló törvény tervezetéről, készítette: Kapronczay Stefánia. http://tasz.hu/files/tasz/imce/velemenye_menhely_tasz_201009.pdf

életvitelszerű lakhatás tilalmának ismételt megszegését.

Az utóbbi két jogszabály a hajléktalanság direkt kriminalizálásának a példája: bünteti azt, ha valaki nem tudja fedél alatt tölteni az éjszakáját.¹⁰ Ugyanekkor nem voltak olyan szociális előterjesztések, amelyek segítették volna az utcán élő emberek elhelyezését, a nyilatkozatok mind ahhoz ragaszkodtak, hogy vannak intézmények, vegyék igénybe azokat. Utóbbi két jogszabályt az ENSZ két – lakhatással és mélyszegénységgel foglalkozó – különmegbízottja, *Magdalena Sepúlveda* és *Raquel Rolnik* is aggályosnak tartotta. „Az emberek, akiknek nincs más választásuk, mint hogy az utcán éljenek, most abban a veszélyben vannak, hogy büntető szankciókat alkalmaznak velük szemben” – írják közösen kiadott állásfoglalásukban.¹¹

A HAJLÉKTALANSÁG KRIMINALIZÁLÁSA: NEMZETKÖZI PÉLDÁK

Kristen Brown a következő kategóriákra osztja a hajléktalanságot kriminalizáló jogszabályokat:

- Azok a jogszabályok, amelyek a hajléktalanokra jellemző viselkedési formákat tiltják (például kéregetés, közterületen alvás az egész városban vagy bizonyos részein).
- Az „élet minőségét” szabályozó jogszabályok (például amikor a rendőrség lefényképezi a hajléktalanokat, és alkoholárúsító boltokban kiosztja a képeket, a célból, hogy azok ne árúsiítsanak alkoholt a képen láthatóknak).
- Közvetett, hajléktalanokat kriminalizáló jogszabályok (például kerítéssel körbevett parkok, területekről való kilitás, engedély vállalkozásoknak, hogy korlátozzák a környezetükben levő közterület használatát).¹²

A The National Coalition for the Homeless (Nemzeti Szövetség a Hajléktalanokért) és a The National Law Center on Homelessness & Poverty (Nemzeti Jogközpont a Hajléktalansáért és a Szegénységért) rendszeresen végez felméréseket a hajléktalanság egyesült államokbeli kriminalizálásáról. 2006-os jelentésükben a következő módon osztályozzák a hajléktalanok kriminalizálásával kapcsolatos jogszabályokat:

- Jogszabályok, amelyek megtiltják az alvást, az ülést vagy személyes tárgyainak a tárolását közterületen.
- Semleges törvények szelektív megerősítése (például csavargás, kukázás).
- Városterületek tisztogatása, melynek során megsemmisítik a hajléktalanok személyes tulajdonát, többek között személyes iratokat és gyógyszereket.
- Törvények, melyek büntetik a kéregetést, hogy kiszorítsák a hajléktalanokat a településről vagy egy településrészről.¹³

E rendszeres időközönként megjelent tanulmányokban a két szervezet azt is figyelemmel kíséri, hogy az általuk vizsgált több mint kétszáz nagyvárosban hány százalékban vannak ilyen törvények. A tanulmányok megállapítják, hogy egyre növekszik az Egyesült Államokban a hajléktalanokat érő kriminalizáció.¹⁴

Ékes példáját hozza *Mike Davis* amerikai városlátogató-aktivista a hajléktalanokat érő hátrányos intézkedéseknek *Pokoli logika* című, 1991-ben megjelent tanulmányában. A szerző a Los Angeles-i „Skid Row”¹⁵ negyedet érintő intézkedéseket mutatja be az 1973-as „Silver Book” tervvel kezdve, majd annak eredménytelensége után a településrész elszigeteléséig. A cikk plasztikusan mutatja be az ott élők kriminalizálásának folyamatát és eszközeit.¹⁶

10 Udvarhelyi Éva Tessza: A hajléktalan emberek kriminalizációja a mélyülő politikai válság jele. *Új Nautilus*, 2012. január 30.; Misesics Bálint: Otthontalan, csupa-csosz világ: Hajléktalanság és kriminalizáció Magyarországon. *Replika*, 2010/2., 29–44. ■ 11 *Hungary's homeless need roofs, not handcuffs – UN experts on poverty and housing*, 2012. február 15. <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=11829&LangID=E> ■ 12 Brown, Kristen: Outlawing Homelessness. In *Shelterforce Online.com*, 1999. július–augusztus. <http://www.nhi.org/online/issues/106/brown.html#taylor> ■ 13 A Dream Denied: The Criminalization of Homelessness in U.S. Cities. 2006. január. <http://www.nationalhomeless.org/publications/crimreport/report.pdf> ■ 14 Homes Not Handcuffs: The Criminalization of Homelessness in U.S. Cities, 2009. július. http://www.nationalhomeless.org/publications/crimreport/CrimzReport_2009.pdf ■ 15 „Skid Row”-nak nevezik az angol szlengben az észak-amerikai kontinens azon lepusztult városrészeit, amelyeknek a lakosai főként csavargók, hajléktalanok. ■ 16 Davis, Mike: Pokoli logika: hajléktalanok Los Angelesben. *Replika*, 2010/2., 45–51.

AZ EURÓPAI UNIÓ HAJLÉKTALANSÁGRA VONATKOZÓ ÁLLÁSFOGLALÁSA

Az Európai Unióban nincs egységes hajléktalanpolitika, sem egységes definíció a hajléktalanságra. 2010 a szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem éve volt, jó alkalom arra, hogy felhívja a figyelmet a szegénység és a társadalmi kirekesztettség e szélsőséges formájára.¹⁷ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság 2012. január 28-án megfogalmazott egy ajánlást,¹⁸ amely többek között azt tartalmazza, hogy több forrást kellene biztosítani a hajléktalanság kutatására, közös meghatározásokat és indexeket kellene használni, amihez az ajánlás a FEANTSA (a hajléktalan-ellátás nemzeti szervezeteinek európai szövetsége) ETHOS (European Typology on Homelessness and Housing Exclusion) tipológiáját javasolja. Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság ajánlása szerint az Európai Bizottságnak stratégiát kellene kidolgoznia a hajléktalanság jelensége elleni küzdelemre, és segítenie kellene a tagállamokat az olyan hatékony nemzeti stratégiák kidolgozásában, amelyek megfelelnek a szociális védelemről és társadalmi integrációról szóló 2010-es ajánlásnak. Emellett javasolja a hajléktalanság elleni küzdelem európai ügynökségének létrehozását.

A 2010. NOVEMBERI „ALULJÁRÓ-TAKARÍTÁST” ÉRINTŐ KÉT PROGRAM

1. Társadalmi Megbékélési Program – a rend és remény programja

Mint fentebb már említettem, 2010. november 3-án Budapest főpolgármestere, Tarlós István közölte, hogy rendet kíván tenni a főváros kiemelt aluljáróiban: Pesten kilenc (Astoria, Blaha Lujza tér, Deák tér, Ferenc körút, Ferenciek tere, Kálvin tér, Örs vezér tere, Nyugati pályaudvar,

Keleti pályaudvar), Budán öt (Batthyány tér, Flórián tér, Móricz Zsigmond körtér, Déli pályaudvar, Kelenföldi pályaudvar) helyszínen.

Az ekkor meghirdetett Társadalmi Megbékélési Program keretében a főváros több szervezet – a Nemzeti Erőforrás Minisztériuma, a Belügyminisztérium, a Magyar Államvasutak Zrt., a Budapesti Elektromos Művek, a Fővárosi Gáz-művek Zrt., a Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei (BMSZKI) – közös munkájának koordinálását tűzte ki saját feladatként. A meghirdetett cél az volt, hogy a „városban a biztonság növekedjen”, valamint hogy gondoskodjanak a tél folyamán a hideg miatt veszélybe került emberekről. Rövid távú célként egy dolgot emelt ki: életvitelszerűen ne tartózkodjanak hajléktalanok az aluljárókban.¹⁹

A fővárosi önkormányzat részéről *Pető György*, a Fővárosi Közterület-felügyelet igazgatója lett megbízva az elindított program koordinálásával. *Vecsei Miklós*, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat (MMSZ) általános alelnöke és *Győri Péter*, a BMSZKI szakmai vezetője szakmai tanácsadóként vett részt a programban.

A program stratégiai célja: „A közterületi rend és tisztaság, az épített és természeti környezet, a közrend és közbiztonság védelme, valamint a polgárok nyugalmanak biztosítása a kiemelt közterületeken.” Rövid távú cél: „A frekvenciált közterületek és környezetük európai színvonalú használatának megteremtése, a köz-tisztaság, a közvilágítás, a közbiztonság és a vizuális utcakép javítása, illetve az életvitelszerűen az aluljáróban tartózkodó emberek szociális támogatása, a túlélésüket legalább ugyanolyan szinten biztosító szálláson vagy toleranciaponton történő elhelyezésük.”²⁰

A program három megvalósítási területre koncentrált: köztisztasági, közbiztonsági és szociális feladatok. Az érintett hajléktalanokat a program szociális feladatok része említi konkrétan, ám a főpolgármester nyilatkozataiból érezhető, hogy köztisztasági és közbiztonsági kér-

17 A Régiók Bizottsága véleménye: Küzdelem a hajléktalanság ellen (2011/C 15/08). 2011. január 18. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:015:0041:0045:HU:PDF> ■ 18 Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye: A hajléktalanság problémája (saját kezdeményezésű vélemény) (2012/C 24/07). 2012. január 28. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:024:0035:0039:HU:PDF> ■ 19 A társadalmi megbékélési programja: A rend és remény programja. Munkaanyag, 2010. 10. 31. ■ 20 Uo.

dést is jelentenek. A szociális feladatok célkitűzése, hogy „...az állami és önkormányzati szociális hálóból kiesetteket, akik az emberi lét határára tengődnek, megszólítsuk, felemeljük, és újból integráljuk őket a társadalom szövetébe”.²¹

Ezen a ponton belül három alfeladatot határoznak meg:

- A korábban az utcai gondozó szolgálatok által összeírt száztizenhat, tartósan az aluljárókban alvó fedél nélküli ember elhelyezése, a befogadási lehetőségek megtervezésével párhuzamosan.
- Toleranciapontok kialakítása az együttműködést megtagadó, „megszokott utcai életmódjukról lemondani nem akaró” emberek túlélésének biztosítására.
- Egy foglalkoztatási program.

Az első két pont Győri Péter dolgozatából lett áttemelve,²² a foglalkoztatási programot a Társadalmi Megbékélési Program későbbi lépéseiben valósították meg.

2. Aluljáró helyett emberi körülmények

Az aluljáróban élők megszámlálására és elhelyezésére dolgozta ki Győri Péter az *Aluljáró helyett emberibb körülmények* című programot,²³ amelyvel saját állítása szerint az volt a célja, hogy „kimentse” az aluljáró-takarítás áldozatává vált embereket. A feladatot lépésekre bontva összehangolja a szociális segítő szervezetek munkáját, a helyszínekhez és lépésekhez szervezeteket és projektfelelősöket rendelve. A program végrehajtási időtartama a 2010. november 15. és 2010. december 15. közötti időszak.

Változás van a kiemelt helyszínek tekintetében: Pesten megjelenik a Nagyváradi tér, Budán viszont kikerül a programból a Móricz Zsigmond körtér és a Kelenföldi pályaudvar.

Várható eredményként a szóban forgó aluljárókban élő emberek elhelyezését határozza meg, ugyanakkor kijelenti, hogy a programtól nem várható el, hogy nem költöznek be új emberek az aluljárókba a program ideje alatt vagy

után, illetve hogy minden ott élő hajléktalan elfogadja a felkínált segítséget.

Három nagyobb feladatcsoportot jelöl ki:

- Utcai szolgálatok összefogása (koordinátora *Kártyás Irén*, a Menhely Alapítvány diszpécserszolgálatának vezetője).
- Befogadó férőhelyek biztosítása (felelőse *Pelle József*, a BMSZKI igazgatója és Győri Péter, a BMSZKI szakmai vezetője. Feladatuk: a különböző befogadó intézményekkel való együttműködés kialakítása, folyamatos kapcsolattartás).
- Túlélő- és ellátópontok megszervezése (felelőse Vecsei Miklós, a MMSZ alelnöke. Feladata: az ellátópontok és a túlélőpontok megszervezése, lehetséges helyszíneik felkutatása, tárgyalás azok tulajdonosaival).

A program az utcai gondozószolgálatok terepen dolgozó szociális munkásainak feladatait is kijelöli, lépésenként, határidőkkel.

A második feladatcsoportnál felsorolja azokat az intézményeket, ahol lehetőség van az elhelyezésre.

A harmadik feladatcsoport említi a két új „intézménytípust”:

- *Szociális ellátópontok*: a jelenleg is működő nappali melegedők sajátos, helyhez és igényekhez igazodó változata, ahol szükség esetén ideiglenes szállást is lehet biztosítani. Nem valósultak meg.
- *Túlélőpontok*: toleranciapont néven váltak ismertté, kizárólag éjszaka időszaki ellátást nyújtó, nem szociális ellátásra szolgáló egységek, céljuk, hogy nagy hideg esetén és egyéb elhelyezési lehetőségek hiányában túlélést biztosítsanak. Ezekből kettő létesült, egy a Nyugati pályaudvar egyik várójában, egy pedig a Déli pályaudvar egyik kiváltható aluljárójában, eredetileg ötven-ötven fő befogadására. Mindkettőt biztonsági őrök felügyelték, akiknek a bérét a MÁV fizette. A túlélőpontok berendezése spártai, a Nyugati pályaudvar fűtött várójában három kintről behozott padon, illetve az igénybevevők által a földre le-

21 Uo. ■ 22 Győri Péter: Aluljáró helyett emberi körülményeket, 2010. november 10. <http://www.diszpecserportal.hu/hirek/koezep-magyarorszag/897-aluljaro-helyett-emberibb-koeruelmenyek.html> ■ 23 Uo.

tett kartonon „pihentek” az emberek. A Déli pályaudvaron az aluljárórészt vastag, átlátszatlan műanyag „függönyökkel” zárták le, a fűtést hőlégbefúvókkal oldották meg, az emberek itt is behozott padokon és maguk által szerzett alkalmatlanságokon fekhettek. Mindkét helyszínen biztosítottak vécét.

A KÉT PROGRAM VISZONYA EGYMÁSHOZ

Forrásaim különbözően nyilatkoznak a Társadalmi Megbékélési Program és az Aluljáró helyett emberi körülmények program viszonyáról, a felek együttműködéséről.

Azt tudjuk, hogy az első ülés a Társadalmi Megbékélési Program konkrét lépéseiről 2010. november 6-án volt, ezen az utcai gondozó szervezetek képviselői nem voltak jelen. A következő megbeszélés, amelyen már ők is ott voltak, 2010. november 17-én zajlott, ezt mind a részt vevő szociális szakemberek, mind a Fővárosi Közterület-fenntartó (FKF) Zrt. referense megerősítette. Ezen a két megbeszélésen Győri Péter nem volt jelen, a másodikon Vecsei Miklós viszont ott volt. A kettő között Pető György, Győri Péter és Vecsei Miklós közösen dolgozta ki a szociális szervezeteket is igénylő lépéseket.

Az biztos, hogy a november 17-i megbeszélésen az Aluljáró helyett emberi körülmények program minden fontosabb lépése már benne volt a Társadalmi Megbékélési Programban. Egy későbbi dokumentumban²⁴ Győri Péter és Vecsei Miklós az Aluljáró helyett emberibb körülmények programról úgy írnak, hogy az a Társadalmi Megbékélési Programhoz kapcsolódó lépéssorozat.

A megvalósítás során folyamatos volt a kapcsolat *Klausz Csilla*, a FKF Zrt. referense és *Kártyás Irén*, a Menhely Alapítvány diszpécser-szolgálatának vezetője között. Arról is van információnk Győri Péterrel, hogy folyamatosan tájékoztatta *Tarlós István* főpolgármestert a folyamat állásáról.

Tehát az Aluljáró helyett emberi körülmények program önálló, a Társadalmi Megbékélési Programtól függetlenül jött létre, ám utóbbi átvette. Megvalósítását, ha anyagilag nem is, de azáltal segítette, hogy az aluljárókhoz kapcsolódó intézkedéseket egyeztetették, illetve halasztották.

AZ ALULJÁRÓ HELYETT EMBERI KÖRÜLMÉNYEK PROGRAM MEGVALÓSÍTÁSA

1. Az aluljárókban élő hajléktalanok felmérése és elhelyezése

A program kidolgozói megkeresték azokat az utcai gondozó szolgálatokat, amelyek ellátási területéhez a szóban forgó tizenhárom aluljáró tartozik. Mindegyik szervezet vállalta a részvételt, így olyan szociális munkások tudtak dolgozni a területen, akik ismerték a helyszíneket, és az ott élő emberekkel napi kapcsolatban voltak.

Az első lépés, az aluljáróban élő hajléktalanok megszámlálása nem volt egyszerű feladat, mivel az aluljáróban élők egy része folyamatosan vándorolt a különböző helyszínek között. Ugyancsak problémát jelentett a korán érkező hideg időszak, amely szintén elindított egy vándorlási hullámot: a hajléktalanok egy része éjjeli menedékekre menekült a hideg elől, helyükre pedig addig kevésbé védett helyen élők költöztek.

Az adatokat vizsgálva (*lásd a 353. oldalon található táblázatot*) azt látjuk, hogy a pesti oldalon kilencvenöt fő található, míg Budán mindössze nyolc. Ez a különbség akkor is nagynek tűnik, ha figyelembe vesszük, hogy az aluljárókból tíz található Pesten és három Budán. A nagy különbség oka a területen dolgozó egyik utcai szociális munkás szerint az, hogy a napközben az aluljárókban tartózkodó hajléktalanok éjszakáikat nem ezeken a helyeken töltik. Ez alátámasztja azt az ismeretünket, hogy az aluljárók nemcsak védett éjszakai pihenőhelyek, hanem a megélhetéshez szükséges jövedelem, élelem és információk megszerzésének is színterei.

24 „Közterület helyett emberibb körülmények”. Vezetői összefoglaló – Javaslat új közszolgálati szerződések megkötésére a budapesti hajléktalanellátó civil szervezetekkel, készítette: Győri Péter és Vecsei Miklós 2011. május 8.

Az összeírással együtt már elkezdtek tájékoztatni az embereket arról, hogy 2010. december 15-ig el kell hagyniuk a közterületet. Tekintettel arra, hogy a sajtó sokat foglalkozott a témával, és az aluljárókban járőröző közterület-fenntartók és rendőrök is folyamatosan figyelmeztették őket, az ott „élők” erről már tudomást szereztek. A szociális munkások elmondták, hogy jó néhány ember döntött úgy, hogy igénybe veszi a segítségüket, ám sokan nem hitték el, hogy tényleg kiűrik a kiemelt aluljárókat.

Zavart okozott az igazolványok elkészítése, annak is a fényképes része, mivel a hajléktalanok bizalmatlanul fogadták azt, hogy ennyi adatot kérnek róluk, és még fényképet is készítenek.

A részt vevő szociális munkásokkal folytatott beszélgetéseim során mindannyian kiemelték, hogy nagyban megkönnyítette munkájukat, hogy nem ismeretlen területen, idegen emberekkel kellett dolgozniuk, gyakran több éves ismeretség fűzte őket a klienseikhez.

A névsort november 22-én sikerült véglegesíteni, száztizenhat főt számoltak össze az aluljárókban.

Az Aluljáró helyett emberi körülmények programban felsorolt fogadó hajléktalanellátó intézményeket vizsgálva azt látjuk, hogy mind a BMSZKI fenntartásában működnek. Egy tisztázó beszélgetés során Győri Péter megfogalmazta ennek okait:

- A BMSZKI-nál már több éve működő, Nyitás az utcára program során az intézményekben kialakítottak férőhelyeket kimondottan utcáról érkező emberek részére, s az itt dolgozó szociális munkások tapasztalatot szereztek a hajléktalanság e válfaját érintő speciális problémák megoldásában és igények kielégítésében.
- Ezek az intézmények mind az ő irányítása alá tartoznak, így nem okoz gondot a velük való kommunikáció.

A megszámlálás után az utcai gondozók megpróbálták olyan szálláshely felé irányítani a száztizenhat hajléktalant, amely megfelelt a felmerült igényeknek. Mindannyian kaptak egy listát azokról az intézményekről, amelyek befogadják az embereiket, és amelyen szerepelt az

is, milyen feltételeket támaszt a befogadó intézmény. Emellett azonban azt látjuk, hogy azokat a szervezeteket, amelyek az aluljárók körzetében rendelkeztek saját intézménnyel, szintén bevonták az elhelyezés megoldásába.

Nincsenek adataink arról, hogy a száztizenhat főből a program előtt hányan használtak valamilyen szállásnyújtó intézményt, de a szociális munkások elmondásából tudjuk, hogy voltak ilyenek. Ez befolyásolhatta a kliensek választását, hiszen szívesebben használták olyan helyet, ahol már van (esetleg pozitív) tapasztalatuk.

Amennyiben egy ellátott úgy döntött, hogy igénybe vesz valamilyen szállásnyújtó szolgáltatást, a szociális munkások értesítették a Menhely Alapítvány diszpécserszolgálatának vezetőjét, aki intézkedett a kiválasztott intézménnyél. Ez eltér az utcai gondozó szolgálatok alapvető működésétől, amely a következőként intézi az elhelyezést: az utcai szolgálat telefonon értesíti a Menhely Alapítvány ügyeletes diszpécserét, hogy milyen intézményre lenne szüksége – ez a normál működés esetén általában éjjeli menedékhelyet vagy lábadozót jelent –, és a diszpécser irányítja egy intézménybe. Kártyás Irén szerint erre a külön eljárásra több okból is szükség volt: a krízisidőszakban amúgy is erősen igénybe vett diszpécseres bizonyos fokig tehermentesítve lettek, ugyanakkor folyamatosan tisztában volt azzal, hogy ki milyen intézménytípusban van. Fontos szempontként említi azt is, hogy így kiküszöbölték azt, hogy elveszenek információk.

2010. november 29-től a rendőrség, a polgárőrök és a közterület-felügyelet rendszeres ellenőrzéseket végzett a kiemelt aluljárókban, így gyakorolva nyomást az ott élőkre. Kártyás Irén szerint voltak olyan kerületi polgárőrök, amelyek kifejezetteren azt az utasítást kapták, hogy küldjék el a hajléktalanokat az aluljárókból. Több olyan eset is volt, amikor minden előzetes bejelentés nélkül „kitakarították” az aluljárót (Keleti pályaudvar, Kálvin tér, Flórián tér), ami problémákat okozott a gondozási folyamatban, hiszen az itt élők ismeretlen helyre távoztak, így megszakadt velük a szociális munkások kapcsolata. A program vezetőinek erőteljes tiltakozására ezek az akciók abbamaradtak. Klausz Csilla, a

FKF Zrt. referense szerint ezek a kiürítések kommunikációs zavaroknak voltak köszönhetőek, és értesülésük után azonnal leállították őket.

Másik nehézségként Kártyás Irén azt említette, hogy folyamatos nyomás volt a rendőrség és a közterület-felügyelet részéről, hogy kitágítsák a programot, és újabb területeket vonjanak be. A Móricz Zsigmond körtéren és a Kelenföldi pályaudvaron található aluljárók esetében folyamatosan kaptak jelzéseket, de említette a Határ úti aluljárót is, amelyet kiürítettek volna ebben az időszakban. Ennek a nyomásnak azonban ellenálltak, mivel a kapacitás nem volt elegendő további területek bevonására, ahhoz több férőhelyre és forrásra lett volna szükség, amelyet azonban a Fővárosi Önkormányzat nem kívánt biztosítani.

2. A program hivatalos eredményei

2010. december 14-én Tarlós István sajtótájékoztatót tartott az aluljárók „megtisztításának” sikerességéről, a hivatalos időpontnál egy nappal hamarabb. Ennek az volt az oka, hogy a sajtótájékoztató eredeti, 15-i helyszínére tiltakozást jelentett be A Város Mindenkié csoport, amelynek hajléktalanokból és civil aktivistákból álló tagsága folyamatosan bírálta az intézkedéseket.²⁵ A sajtótájékoztató idején az aluljárók tiszták és „hajléktalanmentesek” voltak.

A programban részt vevő, életvitelszerűen az aluljárókban élő száztizenhat ember közül 2010. december 14-ére

- 51 fő lett elhelyezve (14 fő bon,²⁶ 14 fő BMSZKI, 23 fő egyéb);
- 26 fő elhelyezése folyamatban volt (9 fő bon, 7 fő BMSZKI, 10 fő egyéb);

²⁵ Itt az idő, hogy kiállj a hajléktalan emberek jogaiért! http://avarosmindenkie.blog.hu/2010/09/08/itt_az_ido_hogy_kiallj_a_hajlektalan_emberek_jogaiert ■ ²⁶ Speciális lakhatási támogatás, melyet pályázati pénzből finanszíroztak. A Menhely Alapítvány különböző munkásszállókon úgynevezett külső férőhelyeket vásárolt, ahova éjjeli menedékhelyekről utaltak be hajléktalanokat. Az ellátást igénybe vevő ennek a programnak a során névvel és egyéb azonosító adattal kitöltött bonokat kapott (innen a program elnevezése), amelyekkel kedvezményesen vehette igénybe a munkásszállón biztosított helyet. Három szakasz volt a bonos férőhelyeknél: december 1. és március 15. között a napi térítési díj egyharmad részét, március 16-tól augusztus 30-ig a térítési díj felét, szeptember 1. és november 30. között pedig a kétharmad részét fizette be önrészként az igénybevevő. A fizetés naponta történik. A felek szerződést kötöttek, amelyben együttműködést vállaltak, ezt segítette az, hogy a bonokat általában kéthetente vehette át a beutalt a szociális munkástól. Erre az elhelyezésre harminchat hónapra 240 000 forint támogatás állt rendelkezésre, amely terhére 30 000–40 000 forint kiköltözési támogatást is lehetett igényelni. Az elhelyezési lehetőség 2011. szeptember 1-től forráshiány miatt megszűnt. ■ ²⁷ Győri Péter: Tájékoztató a társadalmi megbékélési program eredményeiről és további tervezett lépésekről. Munkaanyag, 2010. december 14.

- 9 fő önállóan felkeresett valamilyen hajléktalanellátó szervezet által működtetett ellátási formát;
- 30 fő ismeretlen helyre távozott.

Ezek az adatok azonosak azzal a kimutatással, amelyet Győri Péter küldött tájékoztatásként 2010. december 13-án Tarlós István főpolgármesternek.²⁷

Az adatok sajnos nem tükrözik részletesen a különböző elhelyezési típusokat és az azokat igénybe vevők számát. Látjuk azonban, hogy az „elhelyezett” és az „elhelyezése folyamatban van” kategória hetvenhét főt foglal magában, míg később csupán hetvenkét ember esetében folyt utógondozás. Ennek a különbségnek az oka az, hogy decemberben még képlékeny volt, ki kerül utógondozásba, illetve ki nem, ugyanis az aluljárókban élők egy része folyamatosan ki-be táncolt az együttműködésbe. A végleges szám a 2011. január 10-i megbeszélésen alakult ki.

A PROGRAM KERETÉN BELÜL VÉGZETT UTÓGONDOZÁS ÉRTÉKELÉSE

A hetvenkét együttműködő hajléktalannal tovább folyt a munka egy utógondozó szakaszban. Ennek során a programban részt vevő utcai szervezetek szociális munkásai folyamatosan nyomon követték és segítették ezeknek az embereknek az elhelyezését. Emellett minden hónapban találkoztak Kártyás Irénnel, beszámoltak az általuk gondozott hajléktalanokról, megosztották kérdéseiket, dilemmáikat. Az itt elhangzottak alapján készült egy táblázat, amelynek segítségével 2011 januárjától követni tudjuk az elhelyezések alakulását.

Az aluljáróban megszámlált száztizenhat ember és a közülük utógondozásba került hetvenkét fő adatait Kártyás Irén bocsátotta rendelkezésemre. Ez az adatbázis tartalmazza azoknak a megbeszéléseknek az adatait is, amelyek az utógondozás folyamán zajlottak. Az adatbázis eredeti formájában azonos adatok különböző néven szerepeltek, illetve az igénybe vett ellátás formáját sem jelölték egységesen.

Az elemzések során hivatkozom olyan háttérbeszélgetésekre is, melyek a programban részt vevő szociális munkásokkal készültek. Itt el kell mondanom azt, hogy a résztvevőkkel való kapcsolatfelvétel körülményes és nehéz volt, csak úgy vállalták, hogy biztosítottam anonimitásukat. Tisztázó beszélgetéseket folytattam Győri Péterrel, Kártyás Irénnel, Klausz Csillával és Vecsei Miklóssal.

1. A vizsgálati csoport demográfiai adatairól

Kutatásom során tehát azzal a száztizenhat fővel foglalkoztam, akiket az Aluljáró helyett emberibb körülmények program során nyilvántartásba vettek a kiemelt aluljárókban. Ebből a csoportból kerül ki az a hetvenkét fős minta, mely elemzésem tárgyát képezi. Ezt azok az emberek alkotják, akik vállalták az együttműködést elhelyezésük megoldására, és emiatt bekeletrtek az utógondozási folyamatba.

A Kálvin téri aluljáróból részesültek a legtöbben utógondozásban (18 fő), ezt követi a Keleti pályaudvar és a Blaha Lujza tér 10-10 fővel. Mint fentebb már megállapítottam, a budai oldalon azért találunk kevés embert, mert ők csak nappal használják az aluljárót, éjszakáikat más helyeken töltik.

A KSH által közölt országos hazai adatokkal összehasonlítva azt látjuk, hogy a hetven év felettek aránya a hajléktalanok esetében alacsonyabb. Ennek oka a hajléktalanoknak az átlagoshoz képest rövidebb életkora.

A 20–29 éves korcsoport aránya is alacsonyabb a hajléktalanok között, mint a teljes populációban. Ennek oka az, hogy ők fizikai állapotuk miatt „kelendőbbek” a munkaerőpiacon,

illetve könnyebben tudják alternatív módon megoldani a megélhetésüket és a lakhatásukat (prostitúció, szíveségi lakáshasználat rokonoknál, barátoknál).

Sokkal nagyobb arányban jelennek meg a hajléktalanok között a 40 és 59 év közötti emberek (az összlakosság 27 százaléka, a magyarországi hajléktalanok 64 százaléka, az aluljáróban élők 66 százaléka). Ez az a csoport, amely kora és egészségügyi állapota miatt a munkaerőpiacon már nehezen talál munkát, kapcsolatrendszere pedig erősen beszűkült.

Az Aluljáró helyett emberi körülmények során megszámlált hajléktalanok és az utógondozásba került hajléktalanok korcsoport szerinti megoszlása: A kiemelt aluljárókban élő száztizenhat hajléktalan átlagéletkora 51,2 év volt. A 2010-es országos hajléktalanfelmérés²⁸ adataival összehasonlítva azt látjuk, hogy a kor szerinti összetétel egy-két százalékpontos eltéréssel azonos. Az utógondozásba kerültek átlagéletkora 52,8 év. Az adatokat összehasonlítva megállapítható, hogy az utógondozásba kerültek korcsoport szerinti megoszlása egy-két százalékpontos eltéréssel megegyezik az aluljáróban nyilvántartásba kerültek arányaival.

A vizsgált területen élők nemi megoszlása azonos arányokat mutat, mint a Menhely Alapítvány Február 3. munkacsoportja 2010-es országos felméréseinek adatai. A nők alacsonyabb arányban jelennek meg, mint amennyi a Magyarország összlakosságában képviselt arányuk. A hajléktalanok kutatásai szerint ennek oka az, hogy egy nő könnyebben talál olyan megoldásokat, amelyekkel kimenekülhet a hajléktalanságból. Ilyen megoldás egy párkapcsolat, mely szíveségi lakhatással is járhat, de fontos megemlíteni a gyermekes nők számára fenntartott *családok átmeneti otthonát*, mely azonban nem a hajléktalanellátáshoz, hanem a gyerekvédelemhez tartozik, így az ott élők nem jelennek meg hajléktalanokként a statisztikákban.

A férfiak esetében a fent említett megoldások nem vagy csak nagyon ritkán működnek. Ők gyerekekkel is nehezebben helyezkednek el, mivel a családok elhelyezésre szolgáló gyerekvé-

28 http://www.menhely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=32&Itemid=37

delmi intézmények nagyon kis része fogad gyerekes apát.

Az utógondozottak esetében a nők aránya 18 százalék. Ez megegyezik a program során megszámlolt hajléktalanok nemi arányával.

2. Egészségi adatok, jövedelem, devianciák

A program során az egészségi adatokat, a jövedelmet és a devianciákat nem vizsgálták általánosan, ismereteink csupán a hetvenkét utógondozott esetében vannak a szociális munkások lapszéli megjegyzései alapján, illetve az elhelyezési útból vonhatunk le következtetéseket.

2011. január 10-én a hetvenkét utógondozottból nyolcan voltak lábadozóban, hatan pedig valamilyen kórházi ellátást kaptak. Ez azt jelenti, hogy valamilyen egészségügyi problémájuk volt. Az ellátásuknál különbséget kell tennünk az ellátó intézmények között: a kórházban fekvők esetében feltételezhetjük, hogy aktív gyógyító ellátást kaptak, míg a lábadozóban levők nem kaptak aktív kezelést, mivel ezek az intézmények csupán arra alkalmasak, amire a nevük is utal. Két kórházi ellátást igénylő ember esetében vannak pontosabb ismereteink az egészségügyi problémáról: egyikük pszichiátriai osztályon feküdt, míg a másik addiktológián.

A széljegyzetekben szereplő adatok útmutatást adhatnak arra nézvést, hogy a programban részt vevő hajléktalanok esetében milyen jövedelemszerzési források fordulhatnak elő.

A hetvenkét ember közül huszonöttnél találunk valamilyen megjegyzést jövedelemről vagy annak megszerzési módjáról. Tizenkét főnél valamilyen nyugdíjszerű ellátást találunk, három főnél rendszeres, be nem jelentett munkát, kettőnél alkalmi munka szerepel, ketten a *Fedél Nélkül* újság terjesztői, hárman gyűjtőgetnek, „vasaznak”, „lomiznak”, két főt pedig eltart valaki. Egy fő esetében annyi megjegyzést találunk, hogy dolgozik, de hogy mit és milyen gyakran, azt nem tudjuk. A többi negyvenhét ember esetében semmilyen információval nem rendelkezünk.

Több embernél is láthatjuk, hogy az elhelyezési tervben és az elhelyezésnél alkoholelvonó szerepel, az ő esetükben biztosra vehetjük az

alkoholabúzust. Ugyancsak ehhez a csoporthoz tartoznak az olyan beírások is, mint az „iszik”. Egy emberről tudjuk a széljegyzetből, hogy „szipuzik”, egy másiktól pedig, hogy játékgépezik. Ezen adatok esetlegessége miatt azonban nem lehet pontos képet alkotni az összes megjelenő devianciáról.

Az iskolai végzettséget nem jegyezték fel.

3. Az utógondozásban részt vevő személyek elhelyezésének változása

Az adatokat vizsgálva azt látjuk, hogy a program elején a részt vevő hajléktalanok nagy része valamilyen szállásnyújtó ellátást vett igénybe. Az idő múlásával számuk fokozatosan csökkent, legtöbbször az éjjeli menedékhelyeket használók és a támogatott lakhatást (bon) igénybe vevők vannak. Az éjjeli menedékhelyek működési sajátosságai miatt nem alkalmasak arra, hogy megtartsák ezeket az embereket, a bonos rendszerben pedig problémát okozott annak a minimális napidíjnak az előteremtése, amely lehetővé tette volna az amúgy legkevesbé szigorúnak mondható szállás igénybe vételét.

A legnagyobb megtartóerejük az átmeneti szállóknak van, itt a legkisebb a lemorzsolódás. Ebben szerepet játszhat az, hogy az idekerülőkkel egyéni gondozás folyik, amely figyelembe veszi sajátosságait. Emiatt egy ilyen intézmény sokkal rugalmasabban tud reagálni a felmerülő problémákra, gyakran már az előtt, hogy éreztetnék hatásukat.

Fontos az is, hogy az idő múlásával egyre növekedett azoknak a száma, akiről semmilyen adattal nem rendelkeztek a szociális munkások, egészen a program lezárásáig, amikor is hirtelen sok ember előkerült, a legtöbbjük ismét közterületen. Arra, hogy addig hol tartózkodtak, illetve mi volt az oka előkerülésüknek, sajnos nem sikerült választ találni.

A PROGRAM TAPASZTALATAINAK ÖSSZEGRÉSE

A 2010. december 15-éig tartó szakasz és az utógondozás vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy a program alkotóinak elsődleges célja,

miszerint senki ne kerüljön életveszélyes helyzetbe amiatt, hogy távoznia kell az aluljáróból, teljesült. A szociális munkások az összes érintettet tájékoztatták, illetve lehetőséget biztosítottak arra, hogy igényeinek megfelelő elhelyezést találjon. Azok számára, akik nem akartak élni ezzel a lehetőséggel, biztosították a toleranciapontokat, ahol éjszakára meghúzódhattak. A szociális szakemberek által megfogalmazott félelem, miszerint a meghirdetett aluljárótakarítás katasztrófához vezethet, mivel az intézkedések miatt emberek fognak megfagyni, nem teljesült, és ez a programnak, illetve az abban részt vevő szervezetek szakemberei áldozatos munkájának köszönhető.

A program másodlagos célja az alkotók szerint az volt, hogy ha már ezeket az embereket amúgy is kimozdítják addigi körülményeik közül, legalább magasabb szintű ellátáshoz próbálják juttatni őket. E tekintetben nem lehet egyértelmű ítéletet alkotni. Látjuk, hogy tartósan sikerült elhelyezni embereket, ugyanakkor nagyon magas azoknak a száma, akik a jobb idő beálltával és az aluljárók ellenőrzésének enyhülésével visszaköltöztek a közterületekre.

Azok a szociális munkások, akik hajlandók voltak nyilatkozni, mindannyian sikerként emelték ki a közös munka élményét. Mivel mindegyik utcai gondozó szolgáltatnak megvan az ellátási területe, nem igazán látnak rá más szolgálatok munkájára. Ez a program során változott, így sor kerülhetett tapasztalatcserére. Nemcsak a szociális szervezetek közös munkáját értékeli pozitív tapasztalatként, hanem az egyéb, fővárosi irányítás alatt álló intézményekkel, illetve a rendőrséggel való együttműködést is. Minden szervezetnek volt addig valamilyen tapasztalata ezekkel, ahogy azoknak is velük, ez hol pozitív, hol negatív volt. Ebben a helyzetben azonban belátták egymás működésébe, ami lehetővé tette, hogy megértsenek folyamatokat, ami addig a részletek ismeretének hiánya miatt nem sikerült.

Szintén sikerként említik azt, hogy embereket tartósan elhelyeztek. A hajléktalanellátás e területén nem igazán jellemző, hogy az érintet-

tek igénybe vennének valamilyen szállást nyújtó intézményt, kivéve a lábadozókat. Ha az adatokat nézzük, nem nagy azoknak az embereknek a száma, akik tartósan igénybe vettek egy szálláslehetőséget, de azt is figyelembe kell vennünk, hogy ezek az emberek gyakran évek, sőt évtizedek óta kimozdíthatatlanok voltak a közterületről, ahol éltek. Ezért is érthető az utcai gondozók sikerélménye.

Negatívumként jelent meg a beszélgetésekben a nagyon rövid kiköltöztetési határidő, illetve az egész „aluljáró-takarítás” időpontja. A téli krízisidőszak amúgy is nagy teher a hajléktalanellátó-rendszer számára, főképp az utcai gondozó szolgálatoknak. Ebben az időszakban még egy terhet magukra venni nem volt könnyű feladat.

Ugyancsak negatívumként jelenik meg a program elején tapasztalt kommunikációs zavar a hajléktalanellátó szervezetek és a fővárosi közterület-felügyelők, illetve a rendőrség között. Habár ez gyorsan megoldódott, az előre nem látott intézkedések megnehezítették a szociális szakemberek munkáját.

KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az eseményeket vizsgálva megállapítható a szociális szakma egyik legnagyobb problémája: az érdekérvényesítés gyengesége.

Míg a külföldi tapasztalatok azt mutatják, hogy a szervezeteknek erős beleszólásuk van a szakmai döntések előkészítésébe, meghozatalába és végrehajtásába, addig Magyarországon ez nem jellemző. Ennek egyik oka lehet, hogy a finanszírozás állami pénzből történik, így az ellenkezés a hatalommal nem érdeke az ellátórendszernek, mivel ennek következménye lehet a források csökkenése. Ebben a konkrét esetben is azt látjuk, hogy a szakma a döntések után kullogott, nem volt képes érdemben szembeszállni az amúgy jogszabályokkal nem támogatott intézkedésekkel,²⁹ a megjelenő egyéni tiltakozások nem váltottak ki olyan hatást, amely valóban befolyásolhatta vagy leállíthatta volna az intézkedéseket. Az is a szakmai

29 Az épített környezetről szóló törvénymódosítás csak 2011. január 1-től hatályos.

érdekérvényesítés gyengeségét mutatja, hogy a Társadalmi Megbékélési Program elején megalkotói nem számoltak a szociális szervezetekkel, amelyek így csak menet közben kerültek bele a folyamatba.

Régi vitatéma a szakmában a magyarországi hajléktalanellátás működése: az intézményrendszer tárolja a hajléktalanokat, nincsenek komplex programok a hajléktalanság megszüntetésére. A hajléktalanság kezelésének módja szállók üzemeltetése, ami azonban nem valódi válasz, hiszen nem oldja meg a problémát, csupán tünetet kezel. Több tanulmány és újságcikk is foglalkozott ezzel a témával. Végkövetkeztetésük az volt, hogy a mai magyar hajléktalanellátó intézményrendszer nem alkalmas a hajléktalanság kérdésének megoldására, annak eszköze olyan komplex rehabilitáció lenne, amely magában foglalja a foglalkoztatást, a lakhatást, az oktatást, az egészségügyet és a társadalmi rehabilitációt.³⁰ Erre találunk több európai példát is, amelyek ismertek a magyar szakirodalomban, de itthoni megvalósításuk nem történt meg.³¹

Egyértelműen kijelenthetjük, hogy a program legsikeresebb része a szociális otthoni elhelyezés volt. Ez láthatóan az egyetlen valódi megoldás az idős, elesett, nyugdíjas korú hajléktalan emberek számára. Ugyanakkor ellene szól a többéves várakozás, amely megelőzi. Fontos lenne, hogy az elemzésemben szereplő programon kívül is legyen lehetőség rövid várakozási idejű elhelyezésre.

Lényeges szempont, hogy a szociális otthonok nem készültek fel utcán élő hajléktalanok fogadására. Az ilyen emberek számára is túl hirtelen az átmenet, hiszen az addigi „szabadságból” egy szigorú szabályokkal és elvárásokkal működő intézménybe kerülnek. Fontos lenne a fokozatos átmenet a két „lakhatási” megoldás között, félutas intézmények kialakításával. Ezek olyan „hibridek” lennének, melyek egyesítik a hajléktalanellátás és az idősellátás tapasztalatait, segítve az átmenetet.

A tapasztalat bebizonyította, hogy a rendszeti megoldások nem alkalmasak a hajléktalanság kérdésének érdemi kezelésére, csupán arra, hogy ideig-óráig eltüntessék szem elől az utcán élőket. Ebben a kérdésben is külföldi tapasztalatok széles tárháza áll rendelkezésünkre, amelyek következtetésemet igazolják. Valódi megoldásként a már említett komplex problémakezelésre volna szükség.

Összefoglalva: az utcán élő emberek elhelyezése és rehabilitálása nem lehetetlen feladat. Ám ahhoz, hogy ez sikeresen működhessen, fontos, hogy elegendő idő, anyagi és tárgyi forrás álljon rendelkezésre, valamint komplex rehabilitáció, mivel a hajléktalanság nem csupán lakhatási kérdés. A fentiekben bemutatott néhány probléma és változtatási javaslat csupán része egy olyan összetett megoldásnak, melynek teljes kidolgozása és megvalósítása sürgető feladata lenne mind a hajléktalanellátásban dolgozóknak, mind az egész társadalomnak.

30 Győri Péter – Maróthy Márta: *Merre tovább? Egy nemzeti hajléktalanügyi stratégia lehetséges keretei*. Pro Dromo füzetek 1., 2008 http://www.hajlektalanokert.hu/dokumentumok/tanulmanyok/merre_tovabb.pdf ■ 31 Ezzel foglalkozik például Bakos Péter: *Hajléktalan emberek társadalmi integrációját célzó gyakorlatok az Európai Unióban* című tanulmánya. http://www.hajlektalanokert.hu/dokumentumok/tanulmanyok/bakos_intgyaktelj.doc

**A programban érintett aluljárók és az ott működő utcai gondozó szolgálatok
(2010. november 22.)³²**

Érintett aluljáró	Érintett hajléktalanok	Utcai gondozó szolgálat
Astoria	3	Kiút Egyesület
Batthyány tér	2	Magyar Máltai Szeretetszolgálat
Blaha Lujza tér	17	Menhely Alapítvány
Deák tér	9	Oltalom Egyesület
Déli pályaudvar	2	Magyar Máltai Szeretetszolgálat
Ferenc körút	5	Ferencvárosi Családsegítő Központ
Ferenciek tere	13	Oltalom Egyesület
Flórián tér	4	Magyar Máltai Szeretetszolgálat
Kálvin tér	24	Ferencvárosi Családsegítő Központ
Keleti pályaudvar	12	Vöröskereszt
Nagyvárad tér	6	Menhely Alapítvány
Nyugati pályaudvar	1	Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei
Örs vezér tere	5	Myrai Szent Miklós Keresztény Egyház

³² Kártyás Irén: *Aluljáró helyett emberi körülmények – Beszámoló egy sokat vitatott program megvalósításáról* című munkája alapján.